

TÜRK DİLİ VE RUS DİLİNDEKİ AŞK VE DOSTLUK İLE İLGİLİ ÖZDEYİŞLER ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME

A Review on Proverbs Related With Love and Friendship Concept in Turkish and
Russian Languages

Hadi BAK*

Öz

Türk Edebiyatında özellikle Tanzimat'tan sonra üzerine çalışmalar yapılan özdeyişler, Edebiyatımızda geniş yer kaplamaktadır. Aynı şekilde Rus Edebiyatında üzerine sonsuz çalışmalar ve araştırmalar yapılan özdeyişler, ünlü Rus Edebiyatçıları vesilesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda Türk ve Rus Dillerindeki aşk ve dostluk ile ilgili özdeyişler üzerine bir değerlendirme yaptık. Çalışmamızda özellikle Türk Edebiyatındaki özdeyişlere geniş yer verdik.

Anahtar Kelimeler: Özdeyiş, Rus Edebiyatı, Türk Edebiyatı, Aşk, Dostluk

Abstract

The maxims studied over especially after Tanzimat in Turkish literature cover a wide place in our literature. In the same way the maxims on which endless studies and researches have been done in Russian literature emerge with the help of famous Russian man of letters. In this study, we conducted an assessment on the maxims about love and friendship in Turkish and Russian languages. In our study, we gave wide coverage especially to the maxims in Turkish literature.

Keywords: Maxims, Russian Literature, Turkish Literature, Love, Friendship

GİRİŞ

Türk ve Rus Edebiyatlarına baktığımızda yeni bir anlayış ve kavramla karşımıza çıkan özdeyişler (vecizeler) ile ilgili olarak son yıllarda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Din ve dünya büyüklerinin sözleri, ahlaki öğütler, askeri konularda toplanıp yayınlanan bazı özdeyişler ile içlerinde manzum vecizelerin de bulunduğu özdeyişler alanındaki çalışmalar, verimli yayınlar ancak Cumhuriyet Devri'ne nasip olmuştur. Bugün bu konuda broşür, kitap, ansiklopedi, antoloji olarak pek çok eser vardır.

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, hadi.bak@atauni.edu.tr

Çalışmamızda aşk ve dostluk konulu özdeyişleri incelemeye çalışacağız. Aşk konusuna iki şekilde değineceğiz. Birincisi beşeri aşk dediğimiz insandan insana karşılıklı olan bir sevginin hal almasıdır. Ünlü Rus romancı Lev Tolstoy insani aşk ilgili bir vecizesinde şöyle der: “*Aşk, bir kadın veya erkeğin karşı cinsten birine karşı tercih duygusudur.*” İkinci olarak aşk konusu karşımıza ilahi aşk olarak çıkmaktadır. Burada da Türk ve İslam Âleminin büyük üstatlarının aşk ile ilgili söyledikleri vecizlerin bir kısmına değineceğiz. Dostluk ile ilgili vecizeler Türk toplumunda önemli bir yer tutar. Bununla ilgili olarak Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk : “*Yakın dostlar sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkûmdurlar. O işkence, sevdiklerinin dertlerini dinlemektir.*” der.

Ayrıca çalışmamızda Rus Dilindeki aşk ve dostluk temalı özdeyişlere yer vereceğiz. Özdeyişlerin tarihçesi Rus toplumunda ortaya çıkışları ve çeşitli yazar, düşünür ve bilim adamlarının özdeyişlerine yer vereceğiz. Ünlü Rus yazar Maksim Gorki aşk ile olarak şöyle der: “*Жизнь устроена так дьявольски искусно, что, не умея ненавидеть, невозможно искренне любить*” Şu şekilde çevirisini yapmak mümkündür: “*Yaşam öyle sıkıcı bir hal aldı ki nefret etmeyi becermeden, kalben sevmek mümkün değil.*”

Görüldüğü gibi aşk ve dostluk gibi düşünce ve kavramlar her ulusta aslında aynı şekilde hissedilir, fakat olarak dile geçer. Burada anlıyoruz aşk ve dostluk evrenseldir.

ÖZDEYİŞ(VECİZE)

Bir düşünceyi en kısa, en özlü biçimde anlatan bir veya birkaç cümleden oluşan bilgece sözlerdir. Özdeyiş, özsöz, özlü söz sözcükleri de aynı anlamda kullanılırlar ayrıca eski dilde **cümle-i hikemiye**, **kelam-ı kibar kelimesi** de vecize sözcüğünün karşılığıdır. Ancak bazen de **ilke söz**, **kelamıkibar** ve **ülger** olarak da anılırlar. Türk Dil Kurumu Sözlüğü ise özdeyişi şöyle tanımlar: *isim* Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen özlü söz, vecize, ülger, kelamıkibar, aforizm, aforizma, motto”Kitabındaki *her bölümün başına seçkin düşünürlerin ve sanatçıların konuşma sanatına ilişkin özdeyişlerini koymuş.*” - **H. Taner** ¹

Başka bir açıdan bu kelimeyi şöyle de tanımlayabiliriz: Özdeyiş derin anlamı olan geniş duygu ve anlatıların tek ve sloganımsı cümle şeklini almış halidir; yani derin duygu tasvirleri ve onlarca kelimeyle ifade edilmeye çalışılanın tek solukta çıkmasıdır. Vecizeler az ve öz kelimelerle çok şey ifade etme esasına dayanır, kelime fazlalığı asla bulunmaz.

Rus Dili Sözlüğündeki tanımına baktığımızda: Афоризм-а, м. Краткое выразительное изречение. При. Афористический,-ая,-ое.²

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları II Baskı Ankara 2011 sayfa 1866

² С.И.Ожегов, Словарь русского языка, Русский язык, Москва 1985 , с. 30

Rus Dili Edebi Terimleri Sözlüğünde ise şöyle bir tanım yapılmaktadır: Афоризмы - лаконичные, отточенные по форме и выражающие обобщенную мысль изречения.³

Özdeyişler, yaşanan olaylara ve gözlemlere dayanılarak yazılmıştır. Bağımsız olarak yazılabildikleri gibi, bir yazarın yapıtlarında dağınık olarak da bulunabilirler. Özdeyişin her iki biçimine de kadim Yunan devrinden bu yana rastlanmaktadır. Özdeyişler çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu da insanlığın bir birikimi olarak geçmişten dil sayesinde taşıdıkları söz varlığıyla ve insanlık bilinciyle ilgidir.

TÜRK EDEBİYATINDA ÖZDEYİŞLER

Özdeyişler Türk Edebiyatında batıya kıyasla yeni sayılan bir türdür. Türk Dünyasında özdeyişler Tanzimat'ın ilanından sonra edebiyatta geniş yer tutmaya başlamıştır. Aslında epey eski zamanlara dayanan bu tür, Türklerde 13. yüzyılda yaşamış olan büyük düşünür Mevlana Celaleddin Rumi'nin fikirlerinde ortaya çıkmıştır. *Büyük Türk mutasavvıfı Mevlana Celaleddin Rumi'nin, (1207-1273) insanlık için ölmez fikirleri de, bugün din ve ırk ayrımı yapılmadan bütün insanlığın malı olmuştur.*⁴ Bu da evrensel bir takım değerler inşa etme noktasında sosyal yaşantıyı düzenleyen, bir arada tutan ve sürdüren sözel mirasın da kuşaklar arası bir gelenek oluşturmasına yardımcı olmaktadır.

Özdeyişlerin edebiyatımızda yeni bir tür olarak görülmesi Tanzimat Fermanının ilanı ile başlaması bu alanın kültürümüzde yeni bir adla ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tanzimat hareketiyle, çeşitli alanlarda Batıya ve Batı kültürüne yönelen Türk edebiyatında yeni türler de ortaya çıkmıştır. Önceleri tercüme yolu ile sonra da yerli ilk örnekleriyle birçok yeni edebi tür meydana gelmiştir. Tanpınar bu gelişmelere şöyle değinir: "1851 yılı ile 1885 yılı arasında Türk dili ve Türk edebiyatı, gerek dış manzarayla, gerek bünye itibarıyla durmadan değişir, yeni unsur ve münasebetlerle zenginleşir. Bu, on, on iki yıl arayla düşüncenin ilerlediği, insanın gömlek değiştirdiği bir devirdir."⁵

Tanzimat Edebiyatı döneminde çeşitli eserlerle yayın hayatımıza giren özdeyişlerin gelişerek zenginleştiği görülmektedir. Bu alanda çalışmalara hız verilmeye başlanmıştır. Ve özellikle de fikra, makale, hikâye ve roman türlerindeki edebî çeşitlilik her bakımından dilin bu arkaik gücünün kendini göstermesine neden olmuştur. Özdeyişler daha sıklıkla ve özgür bir yazınsallık zemininde icra edilmiştir. Servet-i Fünûn Edebiyatı da vecizeler konusunda çok başarılı adımlar atılmıştır. Bu konuda ilk olarak gösterilebilecekler arasından karşımıza Cenap Şehabettin çıkmaktadır. 1870-1934

³ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов. - М.: ООО "Издательский дом "ОНИКС 21 век": ООО "Издательство "Мир и Образование", 2003. - С. 35.

⁴ Oktürk Şerif, *Konuşma Sanatı ve Özdeyişlerin Antolojisi*, Kastaş Yay., İstanbul, 2006, s.38

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitapevi, Onuncu Baskı 2003, s. 249

yılları arasında yaşamış olan Cenap Şehabettin'in 1918 de yayınladığı *Tiryaki Sözlere* adlı eserinde birçok özdeyişe yer vermektedir. Eserlerinde herkesten farklı bir tavır ortaya çıkarmak için uğraşmıştır ve özdeyişlerinde de bunu açıkça görebiliriz.

Bu dönemde günlük gazete ve dergilerde, köşe yazılarında, birçok yayında çok sık bir şekilde irili ufaklı pek çok vecize ortaya çıkmıştır. Artık o zamanın yazarları ve bazı meraklılar beğendikleri bu yeni özdeyişleri önce defterlerine yazmışlar sonra da yeri geldikçe bunları günlük hayatta kullanmaya başlamışlardır. Ve eserlerinde bunları sık sık yazmışlardır. Böylece konuşma esnasında bu sözleri kullanmak, yazılarda, mektuplarda bunları ele almak devrin modası olmuştur.

Tanzimat'tan önce aslında Türk toplumunda vecizeler (özlü sözler) ile ilgilenilmiştir, fakat bunlar Peygamber Kıssaları olarak ilgi görmüştür. Ve Türk-İslam büyüklerinin din ve ahlak konusundaki öğütlerinden öteye gidilmiş bunlarla yetinmişlerdir. Fakat yukarıda da değindiğimiz gibi ilk Batıdan alınan yeni özdeyişler, toplumumuz ve aydınlarımız tarafından benimsenmişler, kendimize ait sözlerimiz, daha önce de doğudan aldığımız vecizelere eklenince daha da zenginleşmiştir. Cumhuriyet döneminde artık bu alanda oldukça güzel çalışmalar verilmeye başlanmıştır.

ÂŞK VE DOSTLUK (ARKADAŞLIK) TEMASI İÇEREN ÖZDEYİŞLER

Genel bir ifadeyle, özdeyişler herhangi bir olay ya da durum üzerine söylenmiş olabilir. Onları kısıtlayan çerçeve içine girmezler. Ancak toplumların yapısına göre ahlakî ve din durumlarına göre bir şekle girerler. Özdeyişlerin temasını incelediğinde özellikle bazı konular dikkat çekmektedir.

Bu başlıklar genellikle ahlak yönden öğüt veren, aşk, dostluk, arkadaşlık, vatan sevgisi, kahramanlık ve daha burada sayamayacağımız birçok konu üzerinde yoğunlaşırlar. Çünkü özellikle bu duygular bütün insanlarda, bütün coğrafyalarda aynı şekilde hissedilir, fakat farklı şekilde ifade edilirler. Dolayısıyla Rus Dili ve Türk Dili bu açıdan değerlendirildiğinde her iki dilin de özdeyiş bakımından son derece zengin, işlenen konular açısından da yakın olduğu göze çarpmaktadır.

Aşk, öyle engin bir denizdir ki, ne başlangıcı ne de sonu vardır. (Mevlana)

Aşk, altın değildir, saklanmaz. (Mevlana)

Yüz kişinin içinde âşık, gökte yıldızlar arasında parıldaayan ay gibi belli olur. (Mevlana)

Türlü türlü cefanın adını aşk koymuşlar. (Yunus Emre)

Aşk, ölüm kadar güçlü, kıskançlık mezar kadar zalimdir. (Hz. Süleyman)

Aşk, vecizeler bağlamında tematik bir arka plan olması hesabıyla söz varlığında önemli bir konudur. Bu konu özellikle Türk düşüncesinde tasavvufî ve beşerî

münasebetler doğrultusunda yer edinmiştir. Aşk, tasavvuf düşüncesinde de soyut bir kavram olarak algılanıp, bu soyut durum, Allah ile kul arasındaki ruhî münasebetin temellerini verir. Ve insan değeri addedilir. Kâinat nizamı içinde yaratıkların en mükemmeli olan insan, Allah ile kâinat arasındaki kilit noktayı temsil eder.⁶

Aşk, öyle engin bir denizdir ki, ne başlangıcı ne de sonu vardır. (Mevlana)

Yukarıdaki özlü sözden hareketle aşk, tema olarak insanın dinginlik yolculuğunun ne denli kutsal ve ne denli müstesna bir noktaya çıktığına ilişkin temel bir fikir içerir. Mevlana'nın söz konusu cümlesi de aşk kavramındaki soyutluk ölçeğinin sınırsız ve mücerret bir noktaya oluşacağına yönelik önemli bir çıkarsamadır.

Aşk, yaşamın tam şeklidir. (Ahmet Hamdi Tanpınar)

Sevdada sefa umanlar, sevdayı bilmeyenlerdir.(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Eski libas gibi aşkın gönlü söküldükten sonra dikilmez imiş. (Mehmet Seyrani)

Aşk, insana ne yaptırılmaz...(Reşat Nuri Güntekin)

Gerçek muhabbet, asıl aşk dilsizdir. (Hüseyin Rahmi Gürpınar)

Что значит любить человека? Это значит радоваться тому, что хорошо для него, иметь удовольствие в том, чтобы делать все, что нужно, чтоб ему было лучше. (*Николай Гаврилович Чернышевский*)

Любите женщину с её всеми "нет", и это - путь к её многим "да". (*Леонид С.Сухоруков*)

Любовь — это прозрение о незаменимости каждого, явленной тебе в этом вот человеке лично для тебя. (*А. Круглов*)

Если собираетесь кого-нибудь полюбить, научитесь сначала прощать. (*А.Вампилов*)

Лучший друг тот, который ни в чем не нуждается. (*Валерий Красовский*)

Лучше умереть, чем усомниться в друзьях. (*Александр Македонский*)

Yine aşk kavramının başka bir boyutunu beşerî/insani aşktır. Bu insan duygularının doruk noktaya ulaşmasından sonra, karşılıklı ya da karşılıksız bir insana

⁶ Kazım Yıldırım, *Türk İslam Düşüncesinde Muhiyyiddin İbn'ül Arabî*, H Yayınları, Mart 2010, s. 199

duyulan sevginin anlamlı hal gelmesidir. Aşkın cefaya, eleme ve bir takım fedakârlıklara gereksinim duymasından hareketle, vecizlerde de özellikle bu kavram üzerinde gerçekleşen duygu durumlarından bahsedilmiştir.

Sevdada sefa umanlar, sevdayı bilmeyenlerdir.(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Yakup Kadri'nin yukarıdaki özdeyişi, aşkın faydacı herhangi bir söyleme razı gelmeyeceğinin de en önemli kanıtıdır. Sevgi, aşk, bu bağlamda kişisel ifade biçiminin en üst algılama şeklidir. Bunun da ötesinde evrensel ve kişiler ötesi bir kavramdır.

SONUÇ

Çalışmamızda Türk Dili ve Rus Dilindeki aşk ve dostluk temalı özdeyişlerin ele aldık. Özdeyişlerin tarihçesine Türk Edebiyatındaki yerine ve birçok özdeyişe yer verdik. Görülmektedir ki özdeyişler Türk Edebiyatında oldukça büyük bir yer tutmaktadır.

Asıl üzerinde durmak istediğimiz konu özdeyişlerin edebiyatımızda yeri ve önemidir. Çalışmamızda belirttiğimiz gibi çok eski zamanlar beri Türkçe de var olan özdeyişler Tanzimat'tan sonra oldukça geniş bir şekilde ele alınmış ve bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. Daha önceki dönemlerde karşımıza kısaca olarak çıkan özdeyişlerin amacı aslında topluma birlik, beraberlik, güzel ahlak, inanç gibi konularda öğütler vermek ve böylece birleştirici bir güçle toplum bireylerinde ve bütün insanların gönüllerinde iyi duygular uyandırmaktır.

Bu çalışmamızda Türk ve Rus Dillerindeki aşk ve dostluk teması içeren özdeyişler üzerinde durduk. Ele aldığımız Türkçe aşk temalı özdeyişleri ise iki kısımda değerlendirdik. Birincisi beşeri olan aşk, ikincisi ise tasavvufi olan aşk olmak üzere değerlendirmeye tabi tuttuk. Rus Dilindeki aşk ve dostluk teması içeren özdeyişleri ise daha çok edebi açıdan ele aldık. Son olarak şunu söyleyebiliriz ki özdeyişler de tıpkı atasözleri gibi insanlara yol gösterirler. Öğretici, düşündürücü oldukları için sık sık kullanılmaları gerekmektedir ki hem bu yol ile daha güzel ve etkili bir konuşma ortaya çıkabilir.

KAYNAKLAR

ÇALIK, Etem, Unutulmaz Sözler, Ekev Yayınları, Aralık 1999.

OKTÜRK, ŞERİF, Konuşma Sanatı ve Özdeyişler Antolojisi, Kastaş Yayınları,3. Baskı, 2006.

TANPINAR, Ahmet Hamdi,19 uncu Asır Türk Edebiyat Tarihi, Çağlayan Kitapevi, Onuncu Baskı 2003.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları 11 Baskı Ankara 2011.

ŞAHABETTİN, Cenap, Tiryaki Sözler, Aden Yayıncılık,2005.

YILDIRIM, Kazım, Türk İslam Düşüncesinde Muhiyyiddin İbn'ül Arabî, H Yayınları, Mart 2010

ОЖЕГОВ,С.И., Словарь русского языка, Русский язык, Москва 1985.

РОЗЕНТАЛЬ, Д.Э., ТЕЛЕНКОВА,М.А. Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов. - М.: ООО "Издательский дом "ОНИКС 21 век": ООО "Издательство "Мир и Образование", 2003.